

Fattiga och Rika, Lunds Universitet, 9-11 januari 2003
Anteckningar från Panel 2, av Staffan Lindberg

Goda råd är dyra – utvecklingsforskningens organisation och finansiering

Inbjudna representanter från forskningsråd och departement presenterar sin syn på vad de vill ha ut av svensk u-landsforskning

Dan Brändström, Riksbankens Jubileumsfond
Mårten Carlsson, SAREC/SLU
Olle Edqvist, Stiftelsen för Strategisk Forskning
Bernt Ericson, Ericsson Foresight
Berit Olsson, Sida/SAREC
Pär Omling, Vetenskapsrådet
Hans Rosling, Karolinska Institutet
Bo Sundqvist, Uppsala universitet

Debattledare: Mats Benner, Forskningspolitiska Institutet

Mats Benner inledde med att referera till debattartikeln i DN samma dag: 'Forskarna gnäller medan sjuka lider' av Sven Britton. (Britton anser bl. a. att den biomedicinska forskningen i stora centra, apparat-fixerad och manligt dominerad, gynnat på bekostnad av sjukvård och långsiktigt kritisk forskning inte minst kring förebyggande hälsovård.) Kan man överföra denna problematik på utvecklingsforskning och dess betydelse för de fattiga u-länderna?

Presentationen och diskussionen delades upp i tre delar:

I. Krav på forskning och forskare

Berit Olsson inledde med att ge Sida – SARECs syn på problematiken. Hon var förtjust över att kunniga och centrala personer bänkat sig till debatt om u-landsforskning - en lördag. Det visar att finansieringen av utvecklingsforskningen nu är på väg att bli en gemensam angelägenhet. Det har hänt något positivt sedan vi träffades i Göteborg i januari 2000.

Sidas förväntningar på forskningen handlar om att den skall bidra till att utveckla en resursbas för biståndet. Kunniga akademiker och en grundutbildning som ger inblick i u-landsfrågor är viktiga för Sidas rekryteringsbas och möjligheter lägga ut uppdrag och samarbetsmöjligheter.

Till detta hör vikten av att universitetens internationalisering blir verkligt internationell och inte begränsad bara till närområden som Västeuropa och Nordamerika. Det är inte Sidas primära uppgift att internationalisera Sverige men vi vill bidra eftersom förståelse för och familjaritet med världen i Norr är en förutsättning för att biståndet till Syd skall kunna fasas ut och övergå i andra relationer.

Slutligen behövs en kunskapsbas för utvecklingsamarbete och utvecklingsfrågor. Denna hämtas naturligtvis inte bara från svensk forskning. Den kan inhämtas från andra länder och regioner. Inte minst viktigt är tillgång till artikulerad problemformulering och analys från Syd. Svenska forskare är dock viktiga genom sin närhet och sin kapacitet att hålla kontakt med internationell forskning och -debatt.

För beslutsfattare är det viktigt att ha tillgång till synteser och översikter, något som ibland faller utanför forskarnas intressefält. Jag talar då inte bara om tvärvetenskaplig forskning och analys utan också om den förmedling av forskningsresultat som är tillrättalagd och tillgänglig för beslutsfattare. Universitetens rådgivande kompetens behöver stärkas så att underlag för beslut bottnar i empiri och analys - inte bara på konsultnivå.

Bernt Ericson, Ericsson Foresight:

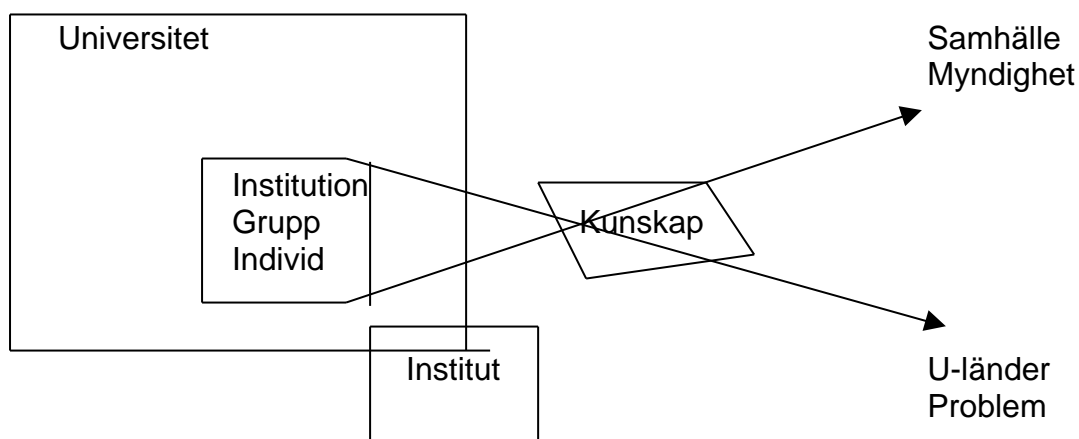
Bernt betonade forskningens betydelse för att skapa lösningar på internationella utvecklingsproblem. Bra lösningar innebär bl. a. att man får ner kostnaderna genom att förenkla system av olika slag. Denna forskning är alltid multidisciplinär. Problemet är att forskningsvärlden är alltför disciplinorienterad. Det är därför nödvändigt att skapa arenor, fysiska mötesplatser, som formas ad hoc utifrån de problem som ska lösas. Arenorna måste vara platser där individer, samhälle (myndigheter, företag, etc.) och forskare kan mötas för att formulera och diskutera olika problemlösningar. De måste vara dynamiska, föränderliga. För det krävs nya resurser och att man är beredd att avveckla arenor som inte längre behövs.

Han tog några exempel på stora problem som vi måste lösa:

Införande av ny teknik i skolorna; En ny målsättning inom sjukvården: från sjukvård till 'quality of life' som på sikt minskar behovet av sjukvård.

Mårten Carlsson, SAREC/SLU

Mårten, som också fått uppgiften att sammanfatta diskussionen, inledde sin presentation med att rita en "spelplan" på tavlan.

Viktiga delar i denna var - se figur - utvecklingsländerna med sina speciella problem, det svenska samhället med sina politiker, myndigheter, allmänhet, osv, samt universiteten med institutioner och grupper intresserade av internationella frågor samt enskilda individer (forskare/lärare). Han markerade också "institut" och underströk att sådana kan finnas dels utanför universiteten (t ex Nordiska Afrikainstitutet) eller i institutliknande former inom universiteten. Centralt i debatten var frågan om det svenska kunskapssystemets möjligheter att ta fram kunskap/beslutsunderlag för "det svenska behovet" i en alltmer internationell värld.

Mårten Carlsson underströk att det ibland var svårt för svenska universitet att utan särskilda "institutliknade strukturer", möta de krav på projektorganisation, leveransplaner, stram finansiering mm, som tycks vara nödvändiga för att uppträda på "konsultmarknaden" i konkurrens med bl a utländska specialiserade miljöer.

I anslutning till modellen underströk han också behovet av kompetenta beställare på departements- och myndighetsnivå.

Dan Brändström, Riksbankens Jubileumsfond, konstaterade att det inte finns en regeringsstrategi i dessa frågor. Han reflekterade över försöken att sälja JAS-plan till Sydafrika och bristen på svensk motköpsstrategi. Överhuvudtaget kunde man diskutera saken. Sydafrika behöver andra saker än försvar (saknar också militanta grannar). Han konstaterade också den nuvarande trenden bort från sektorsforskning och mot grundforskning, vilket innebär att vissa miljöer rustas ner.

Staffan Lindberg, Sociologi Lund, framhöll att Berits betoning av en bredare internationalisering är mycket viktig. Han påpekade också att de hittillsvarande talarna förordat tvärvetenskapliga miljöer för problemorienterad forskning. Formen för detta kan variera och all forskning måste ytterst vara förankrad i de akademiska disciplinerna med dess lärdomstraditioner och kunskapskriterier. Han beklagade att Globkom-utredningen föreslår att man stryker flera av de biståndspolitiska målen till förmån för fattigdomsbekämpning och hållbar utveckling. De nuvarande målen rymmer ju också jämställdhet, jämlikhet och demokrati. Det är synd att mista dessa som värderingsgrund och analytiska infallsvinklar. (Samma förändring har enligt Barbara Harriss-White redan genomförts i Storbritannien; Lunds universitet tar upp dessa frågor i sin remiss på Globkom).

Berit Olsson kom in här:

- Globkom-utredningen är viktigt för att den samlat brett politisk stöd för en bredare politik för utveckling. De mål som föreslås strykas finns i FN-systemets deklarationer och är därmed styrande på ett övergripande plan.
- Viktig forskning för utvecklingssamarbete kan bedrivas varsomhelst i världen och måste inte nödvändigtvis ske i Sverige.
- (med referens till Dan Brändström): Det saknas forskningspolitisk analys om hur forskningen ska organiseras i Sverige. Inom UNESCO etableras nu ett forum för sådan forskning.

Hans Blomqvist, Statsvetenskap Uppsala, undrade vad panelen ansåg viktigast: spetskompetens- eller syntesforskning?

Ann Schlyter, PADRIGU Göteborg (tidigare medlem av Globkom-utredningen, *egen text*), betonade betydelsen av att uppnå koherens mellan olika politikområden i utvecklingssamarbetet och att Globkom satt fingret just på detta. Hon beklagade att genusperspektivet kommit bort i utredningen. Utredningens betoning av rättighetsperspektivet är välkommet och kan användas för såväl kvinnors som mäns rättigheter, men det ersätter inte genusperspektivet som ett analytiskt redskap för att förstå utveckling. Hon menade vidare att forskning kring genus och utveckling tenderade att bli dubbelt marginaliserad i grunddisciplinerna och skulle behöva stödet av en flervetenskaplig centrumbildning, om man vill se en fördjupning och utveckling av detta tema i Sverige.

Hans Rosling, Karolinska Institutet, insköt att genderkurser i Sverige var irrelevanta för utvecklingsproblematiken i u-länderna.

Arne Bigsten, Nationalekonomi Göteborg, drog en lans för den universitetsbaserade forskningen. Den står för oberoende kunskap. Det är svårt med kompetensutvecklingen i tvärvetenskapliga miljöer. Det är riktigt att utvecklingsekonomi är ganska marginaliserat inom nationalekonomin, men det enda motmedlet är att utveckla kvalitet, t ex publicering i vedertagna former, osv., och konkurrera på lika villkor med andra inriktningar.

II. Forskarna svarar

Bo Sundqvist, Uppsala universitet, tog upp frågan om institut kontra ämnesinstitutioner. Ett argument mot institut är att de inte tar hand om inflödet av unga studenter, men institutens uppgift är ju att stå för problemlösande forskning. Han hänvisade till den stabila disciplinstrukturen i USA och att tvärvetenskapliga institut med problemorienterad forskning hade kort livscykel. Dessutom saknar de ofta en tillräcklig abstraktionsnivå. Så samspelet mellan institut och discipliner är viktig – ett argument för att instituten ska ligga vid universiteten.

Han menade att det behövdes mer av centrumbildningar inom utvecklingsforskningen. De större universiteten borde driva detta. Det borde finnas särskilda fakultetspengar för ändamålet. 100 miljoner av biståndet kunde gå till långsiktigt stöd. I Uppsala finns redan en infrastruktur genom Kollegiet för utvecklingsstudier, som knyter ihop forskare från olika discipliner och samarbetar med myndigheter och frivilligorganisationer.

Bernt Ericson betonade vikten av en arena och transferering av kunskap så att den kapitaliseras. Arenan ska vara inriktad på att driva problemorienterad forskning med de hastighetskrav som ställs idag. Därför kan den inte bestå av doktorander som håller på i fyra år eller längre. Seniorforskare är viktiga i detta.

Bo Sundqvist återkom med sitt förslag om fakultetsanslag för utvecklingsforskningen och nämnde NUTEKS kompetenscentra som en lämplig modell för att bygga institut.

Bent Jörgensen, PADRIGU Göteborg, undrade hur forskningsråden hanterade tvärvetenskapliga ansökningar.

(Jag kommer inte ihåg vem som svarade, jag tror det var Pär Omling, men svaret var att fler än en referensgrupp ofta var inblandade i bedömningen. Ett alternativ till detta kunde vara att avsätta en särskild pott för tvärvetenskaplig forskning.)

Arvid Ugglå, SLU och Statens Veterinärmedicinska Anstalt (SVA), framhöll att SVA är en lämplig bas för utvecklingsforskning eftersom det hade lägre overheadpåslag för externt finansierad forskning.

Therése Hindman Persson, Nationalekonomi Lund, ställde frågan varför utvecklingsforskning var mindre meriterande för fortsatt akademisk karriär än andra inriktningar. Sida SAREC finansierar utvecklingsforskning - var finns koherensen?

Berit Olsson

Bo Sundqvists förslag om att biståndet skulle svara för fakultetsanslag är tveksamt. Vi har 90 miljoner till svensk utvecklingsforskning (10 % av forskningssamarbetet) och vi kan inte släppa dessa till systemet. I så fall får mer anslag komma från Vetenskapsrådet, FAS och Formas t ex. Hon undrade också varför det är så svagt svenskt deltagande i internationella forskningsorgan (gäller inte medicinsk forskning). Idag finns det också mycket EU-pengar till utvecklingsforskning där svenska forskare borde kunna hålla sig framme.

Bo Sundqvist betonade åter vikten av att lägga utvecklingsforskningen på universiteten. Det är dyrt med separata institut.

Berit Olsson jämförde förslaget med institut med SARECs strategi för att utveckla forskning och utbildning i utvecklingsländerna. Där finns ofta dyra institut där de framstående forskarna sitter medan universitetens forskning och utbildning förfaller. SAREC har valt att satsa på uppbyggnad av universitet inte institut.

Hans Rosling, Karolinska Institutet, framhöll att hans institution för Public Health var tillräckligt tvärvetenskaplig och med omfattande finansiering från alla tänkbara håll. Själv kände han sig som en 'molekylär antropolog', men menade samtidigt att disciplinerna är grunden för all vetenskap.

Grundfinansieringen utgör bara en tredjedel av institutionens budget och den tilldelas i konkurrens med andra institutioner på Karolinska. Att kräva permanenta positioner för forskarna är förstelnat (ossified).

Kritik av det nuvarande systemet:

- Tvånget att betala LKP på traktamenten och arvoden till utländska gästforskare är helt fel
- SARECs regler för hur man får använda pengarna i samarbetet med utländska forskare är också fel, men det finns personliga sätt att kringgå dem

Hans betonade att det gällde att utveckla personliga relationer med forskarna från utvecklingsländerna för att bli framgångsrik. I Vietnam, där de officiella lönerna är omöjliga att leva på, hade han t ex föreslagit att man kunde ta med sig en fotokopieringsapparat som medarbetarna kunde använda i en liten affär för att tjäna pengar.

Karolinska hade nu också lyckats få igenom ett tillstånd från Högskoleverket att ge en gemensam examen med ett utländskt universitet, bl a Makerere University.

Han betonade att fantasi och rörlighet behövdes för att utveckla projekt i utvecklingsländerna. I södra Sudan arbetet hans institution både med Lundin Petroleum och Läkare utan gränser.

Hans menade också att utvecklingsländer är en förlegad term, låg-, mellan- och höginkomstländer är bättre, men då behövs också en fjärde kategori 'collapsed countries'.

Björn Beckman, Statsvetenskap Stockholm, reagerade direkt på Hans terminologi och framhöll polariseringen mellan de rika och mäktiga å ena sidan och de marginaliserade och fattiga å andra sidan.

Berit Olsson återkom här. Hon ställde sig tveksam till den slags Indiana-Jones lösningar som Hans hade gett exempel på. Det viktiga är att bygga fungerande system.

Från svensk sida har vi också en mycket viktig uppgift i att motverka privatiseringen av kunskap och utbildning som nu växer fram genom WTO och TRIPS. Detta kan leda till att västerländska universitet etablerar ett monopol på forskning och utbildning. Vi måste protestera mot detta!

III. Forskningsfinansiärernas synpunkter

Olle Edqvist, Stiftelsen för Strategisk Forskning

Olle presenterade en modell för att karaktärisera olika typer av forskning i förhållande till kunskapsutveckling respektive samhällsnytta från Donald Stokes, *Pasteur's Quadrant*.

Vetenskaplig utveckling +

1 Bohr	2 Pasteur
3 'Utan namn'	4 Edison

–

+

Nytta

Alla positionerna är faktiskt viktiga för universitetssystemet även kvadranten utan namn. Svenska universitet har roller att spela i all rutorna, inklusive att expandera och konsolidera forskning som behövs för den högre undervisningen (som är typiskt för ruta 3). I många utvecklingsländer finns en otålighet att göra något som pekar mot ruta 4. Tanzaniansk forskning befinner sig nästan uteslutande där enligt Olles erfarenhet.

Det internationella forskningsbiståndet har traditionellt också varit otåligt och velat gå direkt och enbart till ruta 4 – Edison: forskning för att lösa specifika utvecklingsproblem. Men när basen i ruta 3 saknas i landet så blir insatserna sporadiska och får inte goda långsiktiga effekter i att bygga inhemsk kapacitet vid universiteten. SAREC är en av de få givare som nu ger stöd till fakultetsinriktad forskning vid universitet i u-länderna. Detta är av största vikt för att stöd som siktar mot de högre rutorna ('Edison' och naturligtvis än mer 'Pasteur') ska bli framgångsrikt.

Strategin för att ge bistånd för att åstadkomma t ex ruta 1 situation innebär att man satsar på långsiktig reguljär disciplinriktad forskning – först i andra hand på att bygga starka forskningsmiljöer.

Pär Omling, Vetenskapsrådet, berättade med en serie overheadbilder om Vetenskapsrådets organisering och verksamhet. 2002 delade rådet ut 2,85 miljarder kronor i anslag. Han påpekade att forskningen vid universiteten idag är till ca 50 % externfinansierade.

Samarbete med Sida:
Swedish Research Links (Asien, Mellanöstern , Nordafrika och Sydafrika)
UNESCO
MOST (samhällsvetenskap)

Just nu pågår arbetet med en ny forskningspolitisk proposition.

Mats Benner frågade om hur VR defineirade excellenta forskare? Bohr eller Pasteur?

Pär svarade: Bohr. VR satsar på grundvetenskap.

Dan Brändström, Riksbankens Jubileumsfond, inledde med att betona den omsvängning som ägt rum på senare år i Sverige från stöd till sektorsforskning till stöd för grundforskning, men att systemet saknar en organisation för detta stöd och tillräcklig finansiering.

UD's och Sida SARECs stöd till utvecklingsforskning är det enda sektorsforskningsrådet som finns kvar men det behöver ökat anslag. Sverige ser sig ha ett särskilt ansvar här.

RJ är inspirerat av Erlanders intresse för att utveckla forskning om teknisk utveckling och social förändring.

Kulturvetenskapliga donationen ger möjlighet till tvärvetenskapligt stöd och välkomnar internationellt samarbete.

RJ är intresserat av miljöstödet i andra former än det som utbildningsdepartementet ger (dvs. fakultetsstöd). Det hör alltså till forskningsrådets uppgifter att ge miljöstödet men det gäller att hitta en flexibel organisation och inte ge stöd för evigt. En väg kan vara att utveckla sk kompetenscentra med stöd under en period på 6 – 10 år.

En form av miljöstödet är forskarutbildningsprogram. Tillsammans med STINT finansierar RJ för närvarande en forskarskola med inriktning på Öst och Sydostasien, det sk SSAAPS (Swedish School of Advanced Asia Pacific Studies. Programmet finansierar doktorander, post-docs, gästforskare och årliga workshops och konferenser. Dessutom ingår uppbyggnaden av forskningsprogram. Årlig budget är ca 12 miljoner och programmet i sin nuvarande form ska pågå i fem år från 2002.)

RJ är också tillsammans med Sida med och finansierar World Value Survey, som är en global återkommande attitydundersökning i 80 länder.

RJ har etablerat ett eget idéprogram kallat **Kultur, Säkerhet och Hållbar Utveckling** med deltagande av samhällsvetare och humanister från hela Sverige. Målet är att utveckla en aktuell värdemässig och kunskapsteoretisk grund för forskning på olika nivåer (lokalt ... globalt). En idéskrift har getts ut under 2002 och en bok är under utgivning. En konferens kommer att hållas i Lund år 2004.

Berit Olsson svarade gentemot Olles modell att SAREC mest vill se stöd till ruta 3 i de fattiga länderna. SAREC stöder också problemorienterad forskning, ruta 4, Edison-typen, men då främst i internationella och regionala forskningsprogram. Vi skulle gärna se en ökad svensk medverkan i dessa internationella program.

Berit Olsson

Debatten idag utgår från u-landsforskningens villkor i Sverige. Den går vidare från Göteborgsmötets fokus på "Vem behöver kunskap om världen och vem betalar" (bara Sida eller också Sverige för egen del) och diskuterar ett mera generellt gap i svensk forskningspolitik.

Exemplet u-landsforskning illustrerar detta. U-forskare känner sig "klämda i gapet". Redan kollisionen mellan kraven på relevans från Sidas u-forskning och kraven på disciplinär stringens är knepig. Kommer så kravet på tillämpad analys, utredning och rent av rådgivning har steget blivit stort till forskarens "komfortzon" på fakulteten.

Den rådande forskningspolitiska doktrinen betonar behovet av grundforskning som utvecklingsdrivande för Sverige. De gamla sektorsorganen är i stort sett avskaffade och statliga forskningsresurser samlade i Vetenskapsrådet – FORMAS, FAS och VINNOVA.

Universitetsforskningen dominerar – dess företrädare motsätter sig bildningen av särskilda forskningsinstitut och anser att såväl grundforskning som tillämpad forskning bör ske inom universiteten. – Så långt kunde allt vara väl och bra

Problemet är - som jag ser det - att universiteten misslyckas med att belöna tillämpade forskningsinsatser och saknar bra modeller för att erbjuda s. k. kunskaps tjänster. Problemet gäller inte bara den akademiska meriteringens villkor - som i sig är ett viktigt hinder. Ett annat hinder är universitetens interna finansieringsregler som gynnar grundforskning, belönar avhandlingsarbete mm men relativt sett missgynnar tillämpade analyser och s. k. kunskaps tjänster.

Den forskningspolitiska utredningen (Wigzells) betonade behovet av beställarkompetens hos myndigheter m. fl. - och inte minst hos regeringen själv. Detta behov tarvar nästan egen forskningskompetens- eller åtminstone manstarka policyfunktioner som kan ta sig tid att bygga kontaktnät och följa forskningsfrågor.

Wigzell betonade i mycket lägre grad behovet hos universiteten att ha matchande kompetens och kapacitet- att kunna svara på, lyssna av, tolka och möta denna typ av beställningar.

För att beställningarna skall kunna bli inkomstgenererade för universiteten (helst mer än full kostnadstäckning) måste universiteten odla och marknadsföra den efterfrågade kompetensen. Den bolagisering som i viss utsträckning utvecklas för att möta näringslivsintresse (kontaktsekretariat, patentrådgivning, möjligheter till pilot tillverkning, mm) saknar motsvarighet när det gäller att möta samhällslig efterfrågan.

Själv tror jag dock inte att den avgörande bristen är avsaknaden av särskilda institut eller kontaktverkstäder vid universiteten. Jag tror att den rådande finansieringsmodellen som tvingar alla akademiker att budgetera sin tid på ett eller annat anslag borde omprövas. Någon måste alltid köpa den tid som står till förfogande. Detta är förödande för gränsöverskridande tänkande och agerande. Jag tror att vare sig fritt tänkande eller samhällsansvar och engagemang passar så bra för köpa-sälja system.

Hursomhelst, kombinationen av "politiker som inte läser och forskare som inte kan förklara samband" lämnar ett alltför brett fält för lobbyister och kommersiella konsulter. I kombination med den nya expressmodellen för utredningar kan förutsättningarna för bra beslut bli ganska svajiga för våra förtroendevalda.

Avslutande kort runda:

Bernt Ericson tog tag i idén med kompetenscentra och gav exempel från Tyskland på sådan, liksom NUTEKs utveckling av liknande. Det är viktigt med en viss långsiktig basfinansiering.

Bo Sundqvist betonade vikten av utbildnings satsningar i låginkomst länder och att Sverige kunde spela en viktig roll i detta.

Pär Omling menade att det nu fanns en bra organisation för att stödja forskningen. Flygplanen har byggts, problemet är att det saknas bränsle för att driva dem.

Dan Brändström tyckte att det var UDs och Utbildningsdepartementets uppgift att prioritera detta forskningsområde kring vår roll i omvärlden.

Olle Edqvist framhöll vikten av att satsa på 'exceptional individuals' och främja vad han kallade 'discover opportunities': att stödja en 'Pasteur', 'Edison' och 'Bohr' om de råkar finnas i de länder vi samarbetar med.

Hans Rosling betonade vikten av att institutionerna har tillgång till en basbudget i konkurrens. En stor del av arbetet måste vara inriktat på ruta 2 och 4, dvs. både Pasteur- och Edisontypen av forskning. Det måste också finnas utrymme för s k wild cards.

Mårten Carlsson

I sin sammanfattning återvände Mårten till bilden på tavlan. Han upprepade att SARECs politik hade en tyngdpunkt på att hjälpa "de fattigaste av de fattiga", vilket ställde alldeles speciella krav. En annan aspekt i utvecklingsforskningen som nämnts i diskussionen och som alltid måste upprepas är att relevansbegreppet är centralt. Det ökande intresset för internationalisering vid svenska universitet och högskolor, som inte minst uppslutningen vid denna konferens varit ett uttryck för, är mycket glädjande. Man kan också förvänta sig att universiteten i ökad utsträckning kommer att markera sitt internationella intresse, genom att skapa särskilda centrumbildningar mm. Risk finns då att ett antal varandra överlappande och kanske underkritiska verksamheter kommer att skapas. Finns det någon mekanism för att i stället skapa ett nätverk av varandra kompletterande enheter? Har de anslagsbeviljande myndigheterna ett ansvar i detta sammanhang?

Refererat av Staffan Lindberg